

hitfeleiktől? — Hol van itt a méltányosság? a ratio, vagy akár csak a helyes logica?

Még csak egy szavam volna záradékul a Congr. orsz. iroda legutóbbi körlevelére, a melyet ugyancsak az egységes szervezkedés körül megindult mozgalom tárgyában a zsidó hitközségekhez intézett.

Meghisszük azt szívesen, hogy az iroda vezérférfiai meg vannak győződve -- a mint mondják — Trefort vallás- és közoktatásügyi minister ur jóakarataról. Mi sem kételkedünk egy csöppet sem szándékainak minémiségében. Hát előtte körülbelől (mint ezer jel mutatja) egyenlő becsben állanak a congressista és az orthodox zsidók. Ennyiben hát meg is volna közöttünk a paritás, meg az egyenlőség... Csak-hogy! Nem egyedül ő excja akaratótól függ ám a magyar zsidóság egységes szervezkedése és egységes felekezetenek a bevett vallásfelekezetek közé való törvénybeigntatása. Van abba, hála isten, beleszólása másoknak is, nálánál jóval hatalmasabb tényezőknek. Van beleszólása az országgyűlésnek és a magas kormányoknak, a kiknek méltányló igazságszeretetében mi megbizunk ez idő szerint is. Van beleszólása Ő Fel-ségének, a magyar királynak, ki az orth. zsidók autonomiáját szervező szabályzatot szentesítette s, emlékében tartva a koronázási esküjében tett ígéreteket és atyai szívének nemes sugallatait követve, mindenha rendithetetlen oszlopa volt a lelkiösmereti szabadságnak, egyenlő szeretetben részesítvén hű alattvalói mindenikét, bármily vallási meggyőződést követett legyen is ez. Van beleszólásuk a különböző keresztény felekezeteknek, nevezetesen a kath. egyház nagy-befolyásu klérusának és mindenek előtt tán némi beleszólásuk mégis csak lesz maguknak az orthodox zsidóknak is. De legesleginkább van beleszólása a könyörület és irgalom mindenható atyjának: a jó istennek, a ki 3000 év óta még soha sem hagyott cserben bennünket és a történetek során újabban is többször bebizonyította, hogy a világeért sem gondolkozik egyformán és nem is jár egy uton a Congr. orsz. irodával; a mint meg vagy on írva: »az én gondolataim nem a ti gondolataitok és az én utjaim nem a ti utaitok!« És ebben a körülményben teljes nyugalommal meg is bízhatunk. Egyébiránt pedig, mint már többször ismételt, mi is ott leszünk a vásáron.

Mindezek daczára dr. Ullmann Sándor, orsz. képviselő urral még lehet szóba állanunk a zsidók országos és unionális szervezése iránt; mert tagadhatatlan jószándéka méltányló figyel-

met érdemel. Miként lehetne, igénytelen nézetem szerint, elérni az általa kitűzött dicséretes czélt? — erről alkalmilag bővebben szándékozom értekezni, ha a t. szerkesztő ur szíves lesz tért engedni becses lapjában.

Farkas Albert.

Dr. Goldziher Ignác VI. felolvasása.

Ezen fölolvassal, ugymond, eljutottunk vallásunk fejlődésének legujabb mozzanatához: negyedik nagy fejlődési mozzanatához. Ennek jellemző vonása az, hogy korunk tudományos vívmányait fölhasználjuk és vissza nem utasítjuk azon tőle nyújtott szövétneket, mely hivatva van új fényt árasztani a zsidóság vallásos életére.

E fejlődésnek kiinduló pontja tehát azonos a középkoréval és formális tekintetben mi csak a középkori philosophusok vállán emelkedünk. Maimonidesnek az az elévülhetetlen jogczime a mi hálánkra, hogy ő a gondolkodás szabadságát határozottsággal hangsúlyozta és tekintélyével biztosította és azért nevezük őt még ma is a „nagy sasnak“, mert elméjének szárnyain emelkedhetünk mi is azon tiszta magaslatra, a hol minden korszak igazságai alkotják a mi vallásos gondolkodásunk fokunkinti gazdagodását.

Azonban a jelenkori vallástudományunknak mások a problémái és más a módszere; tágasabb a köre és magasabb a színvonala, mint a középkori vallásbölcselethez. Midőn ez utóbbiak elméletüknek akár philosophiai, akár természettudományi eredményeit tudatukba befogadták, reájuk nézve minden kételyt kizáró, magától értetődő dolog volt az, hogy a bibliai mondásai is ugyanezen elméletből indulnak ki, hogy a szentírás is ugyanezen tudományos igazságokat tartalmazza, melyeket ők azoknak tekintettek. A zsoltár költői képletét, pl. „az egek hirdetik Isten dicsőségét“ ők az égi sphaerákra vonatkoztatják, a nagy égi testekre, melyek az aristotelesi tan szerint élő és értelmiséggel bíró lények; a példabeszédek egyik versét az atomusokra, Jób könyvének egy helyét a négy elemre, Noe bárkájának három emeletét a tudomány három csoportjára értelmezték. Ez az összeegyeztetés volt a középkori bibliai magyarázat módszere. Minden tudományos igazságnak benne kellett lenni a bibliában, a biblia szavainak értelmezése illeszkedett a kor tudományos ismeretéhez, a szentírási korszak természeti fölfogása kellett, hogy azonos legyen Aristoteles természettanával. A fejlődés ténye nem jött tekintetbe. A mai írásmagyarázó módszernek épen a fejlődéstörténet adja meg az alapját, melyen minden korrodalmi nyilatkozatát annak a kornak szelleméből kell magyarázni, melyben keletkezett, melyre a gon-

dolatköre vall; ez a történelmi alapon induló gondolkodásmód, vagy más néven a kritikai módszer.

De a jelenkor vallástudományának nemcsak más a módszere, hanem más az anyaga is. A biblia-magyarázat nem visz be semmit a szent szövegbe, mit egy következő kor kénytelen volna ismét abból kiküszöbölni, minthogy új fölfedezések és új ismeretek új írásmagyarázatot is követelnének; hanem meg akarja érteni a kor azon szellemét, melyből egyes részei kinőttek, szemlélődve ujja alkotja magának azon korok lelkét, melyeknek legjobbjaiban és legszentebbjeiben emberi nyelven bár, Isten szelleme nyilatkozik meg. E szent irodalom csak így marad meg számunkra annak, a minek apáinktól örököltük: a cheszed és kedusa, a szeretet és szentséges élet, az erkölcsi tökéletesség örök forrásának: ha nem tulajdonijuk neki azon hivatást, hogy más téren szerzett tudományos meggyőződéseinknek is ő szolgáltasson igazolást. A vallásos élet pusztulását idéznők elő, ha egészen megtagadva őseink példáját és történetünk intéseit közönyös lélekkel akarnánk nézői lenni ama fenyegető jelenségnek, hogy a tudományosan iskolázott fő mintegy karhatalommal üzetik ki a vallásos életből, holott régente a gondolkodás szabadsága szentesítést és nemesítést nyert. A vallás nem igazítója, hanem eszményítője a tudományos ismereteinknek, melyek általa erkölcsös életünk tényezőivé válnak; és bármiké fejlődik is a tudományos elmélet az élő szervezetek alakulásáról: vallásunk megadja annak eszményi kiegészítését azzal, hogy „Isten az embert az ő képmására alkotta.” Isten tana tökéletes és megnyugtató a lelket,“ nem zavarja meg benne azt az összhangot, mely a gondolkodó és vallásos ember boldogságát képezi; mert erkölcs nem lehetséges ott, ahol igazság nincsen; vallásos lelkület nem gondolható összhangzó lelkület nélkül. A profetismus éltető szelleme, az ókori rabinismus és a középkori zsidó vallásbölcselet bennünket szabadságra s nem rabszolgaságra; a minden korszaknak megfelelő igazságokkal való azonulásra, nem pedig az igazságokkal való daczos ellenszegülésre; hátrózottságra, nem pedig szót ki nem mondó felemás természetü tengődésre tanít.

(Vége következik.)

Talmud- és Midrásból.

Mondd meg, oh mondó, oh rabbi, miért vagyok oly sok megpróbáltatásnak kitéve? hát az emberek leggonoszabbika én vagyok-e?

Csillapulj leányom, szólt a rabbi, és hivasd el a fazekast.

Minek, oh rabbi?

Vizsgáld meg edényeidet. És tudod-e gyermekem, hogy végzi ezt ez a mesterember? Kopogni fog az edényeken és a hangból, mit ezek adnak, megtudja

melyik az egész, melyik a repedt. De azt hiszed, hogy megkopogtatja a törött fazékokat is? Ha ezt teszi, darabokra hull szét az edény; ő csak azokat fogja megpróbálni, melyeket egészeknek, jóknak tart.

*

Akármeddig tanítod az ebet egeret fogni, nem fogja annyira tudni, mint a macska, a mely soh'sem tanulta.*)

*

A kíséret nagyságáról, mely utolsó útján követi, megítélheted, milyen volt az élete.**)

*

Rabbi Jehuda Hánászi halálánál Bar Kafra így kezdte gyászbeszédét:

„Az ég hatalmasai***) és a föld oszlopai****) meg-

*) Nemrég olvastam ezt Mikszáth Kálmán egyik tárczájában. Van-e vajjon tudomása róla, hogy ezt a mondást körülbelül 1700 évvel ezelőtt egy zsidó tudós írta meg?

**) A talmud szerzőinek korában épúgy, mint a zsidó állam fennállása idejében nagy pompát fejtettek ki a temetéseknek. A gyászmenet terjedelmére, ékes bucsuztatókra stb.-re a legnagyobb súlyt fektették. A halottak elkísérése (hálvozás hámész) és a gyászoló rokonság megvigasztalása különben is szent kötelessége minden zsidónak. (A talmud kilencz dolgot különösen lelkére köt a zsidó hívőnek, a mely dolgokról az van mondva, hogy az ember „a gyümölcsét még e világon élvezi, a tőkéje pedig megmarad a jövő élet számára.“ Még pedig: a szülők iránti tisztelet, a szegények és szülőködők segélyezése, a bész hámidos (tan- illetve imaház) reggel és este való látogatása, szegény utasok ellátása, betegek ápolása, szegény árvák kiházasítása s örömnapiukon való részvétele, a hallottak kísérése és gyászolók megvigasztalása, az áhitatos ima és a meghasonlott házastársak és barátok egymással való kibékítése.) A nász- és gyászmenethez való csatlakozást oly nagy dologként állították oda, hogy még a thóra tanulmányozása is háttérbe szorul mellette. A halott hátramaradottai elkövettek mindent, hogy a temetés mennél pompásabb s mennél feltünőbb legyen. Foglalkozásból siró asszonyok (mekonenosz), zene, gyászbeszédék és mindenek fölött nagy kíséret nem hiányozhatott még kevésbe vagyonos ember temetéséről sem; a gazdagok meg épen vagyont áldoztak halottjaik eltakarítására. E fényűzést utóbb annyira vitték, hogy — mint Keszubosz traktatus első szakasza végén olvassuk — voltak jómódu családok, kiket halottjuk eltemetése tönkretett, „és a hátramaradottakra nagyobb csapás lett halottjuk eltakarítása, mint halála, sőt voltak esetek, hogy a gyászolók ott hagyták halottjukat és megszöktek“. E bajt megszüntette (a második század kezdetén) Raban Gamliel, a zsidók nászija (fejdedlem), ki tanítványainak meghagyta, hogy egyszerű vászonba öltöztessék holttestét, gyalutalan deszkákból tákoljanak össze számára koporsót és ne engedjenek semmi fényt, semmi pompát kifejteni temetésénél. Raban Gamliel után senki sem tartotta többé tiszteletnek pompával temettetni el; hanem mindenki igyekezett halottjait mennél egyszerűbben eltakarítani. A mi visszamaradt a régi szokásból, az a halottkísérés nagysága. Azután is és napjainkban is a zsidó kötelességének tartja a halottat elkísérni utolsó útjára és mennél méltóbb a halott, annál nagyobb a kísérek száma. Mtkor a temetésről visszatérnek, szokás a gyászolóknak egy pohár bort nyújtani. Ezt a kelyhet a hálás zsidó R a b b a n G a m l i e l e m l é k é r e ü r i t i. ki első volt, ki a temetéseknek való esztelen pompának saját példája által véget vetett és az emberek közti teljes egyenlőséget ezzel (legalább a halál után) mintegy megpecsételte. Üritik-e nálunk azon gyászoló zsidó szülők, hitvesek és gyermekek Rabban Gamliel kelyhét, kik halottjaik koporsóit több mint 1600 év szentelte zsidó szokás ellenére koszorúkkal borítják el: arról még nem szereztem tudomást.

***) Az angyalok.

****) A jámborok.